

105 X 70 = КВАДРАТУРА ПРАВЕДНОСТИ

1.

Пошто је Христос претрпео муке на крсту и узнео се на небо, а Јуда се обесио, Спаситељеви ученици су направили спортски тим од једанаесторице, који су се обавезали да у игри не оскрнавe руке, које су пре тога узеле хлеб, разломљен на Тајној вечери. Петра су поставили за голмана. Он је на том месту постигао такве успехе да су му касније били поверени кључеви од улаза у рај. Апостолски тим је уверљиво освојио срца редовних посетилаца циркуса и хиподрома, који су се постепено претварали у светилишта, где су десетине па чак и стотине хиљада људи учествовали у празничким службама у част новооткривене игре. Још и сада фудбалери истрчавају на терен из тунела, самим тим одајући почаст успомени на катакомбе, у којима су се скривали први хришћани.

Ако читаоци прихвате управо казано у богохулном апокрифу који подмеће стадион на место цркве,¹ моћи ће, копајући по научној литератури (узгред буди речено, врло обилној), да по свом укусу нађу и друга објашњења те чињенице да фудбалски колектив броји једанаест играча. Тако, Лудвиг Пфајфер у трезвено-прагматичком маниру сматра да тај колектив по свом бројчаном саставу потиче од одреда римске центурије, која се делила на десетине – најмање групе, способне да спроводе самостална бојева дејства.² Христоф Баузенвајн решава задатак са једанаест непознатих прибегавајући културно-историјским доказима. Он види у фудбалу дегенерисани наставак карневала, који изврће све вредносне нормe па зато руши, између осталог, и десетерачки поредак моралних правила, додавањем овамо грешне јединице: период фашинга³ отвара се једанаестог дана једанаестог месеца у 11 часова 11 минута.⁴ Путем, који је означио Баузенвајн, могли бисмо ићи још даље, у дубину векова, и сетити се свете десетке код питагорејаца, на коју се, по свој прилици, и оријентисао број јеванђеоских заповести. Питагора и његови следбеници су схватили десетку као збир $1 + 2 + 3 + 4$. Да ли се тај хармонични низ ломи у ешалонирању фудбалера на терену, четворочланом као и он, али временом мењајући број играча, намењених за одбрану, полуодбрану и напад?

Ваља, ипак, подржати истраживачку машту. Ма колико биле заводљиве генетичке претпоставке немачких научника, оне не могу да издрже критику ни милитаризацију,

¹ В. о сакрализацији фудбала: Gunther Gebauer, Poetik des Fußballs, Frankfurt am Main, 2006, 21 ff.

² К. Ludwig Pfeiffer, Der seltsame Attraktor des Fussballs: Gruppe, Raum, Bewegung. – In: Am Ball der Zeit. Fußball als Ereignis und Faszinosum, hrsg. von R. Ladewig, A. Vowinckel, Bielefeld, 2009, 23–33.

³ Фашинг (Fasching) – читава недеља весеља пред почетак Великог поста. (Прим. прев.)

⁴ Christoph Bausenwein, Geheimnis Fußball. Auf den Spuren eines Phänomens, Göttingen, 1995, 213–214.

ни карневализацију извора одакле потиче фудбал, а већ да не говоримо о томе да он нема ничег заједничког са првобитним хришћанима (мада је чак и Јован Златоусти поредио помамне вернике са атлетичарима). У доба зачетка фудбалских утакмица, обим екипа је био варијативан, а требало му је више од тридесет година да добије свој садашњи облик 1897. године. Правила фудбала су настајала од проба и грешака, резултат су постепених тражења оптималних пропорција којима се усклађивала даљина летења на коју иде лопта, шутнута ногом, димензије терена који даје оперативни простор за те ударце, и број играча у обе екипе, који омогућава сваком да игра посебну улогу, да сноси одговорност за свој део терена. Грешка је заувек остала непроменљива компонента фудбалског призора, било да су то фолирања спортиста или судијски промашај, попут оног на светском шампионату 2010. године, који је Енглезе коштао гола у утакмици с екипом Немачке. А исцрпљује ли се настанак фудбала само прагматичком праксом, која организује саму себе? Зар светску (без преувеличавања) пажњу привлачи игра која нема никаквог културног смисла?

Као умеће баратања ногама, фудбал је у највећој мери земаљско занимање – пре ће бити да је аутохтоно због тог својства него да је унапред задато са стране, да га је испрограмирала традиција. Не без разлога, фудбал је био смишљен у доба позитивизма и то у Енглеској, која је управо тада ошамутила остали свет Дарвиновим учењем о еволуцији. Као што је Дарвин зближио човека са његовим природним прецима, омладина из британских образовних установа, пикајући лопту по травњацима, као да се враћала оним моментима природне историје када је мајсторство усправног ходања, владања доњим екстремитетима издвојило хоминиде из животињског царства. Из тог угла гледања, фудбал се непомирљиво супротставља архаичним играма лоптом, које носе у себи соларни митолошки набој, симболишући космичку цикличност (дневно-ноћну или сезонску) и периодично смењивање власти у друштву, зависно од те цикличности. Никад не заборављајући свој настанак из мита и ритуала, поезија је склона да шаље фудбал туда, у првобитност – Манделштам је о њему писао: „Јој: ни музике, ни славе!/ Тако од зоре до зоре,/ У замци науке и забаве,/ Муче се деца-*гивљаци*.“ Фудбал је заиста митологичан и ритуалистичан, али на позитивистички начин. Као и мит, он нас упућује на апсолутно полазну ситуацију (на „побуну ниске материје“, као што је Михаил Бакуњин дефинисао усправан ход 1871. године, пишући трактат *Бој и држава*, управо у освит фудбалске ере). А та полазна тачка нема овде фикционални, чисто хипотетички карактер. Представе о Стварању света, у које се могло само веровати, фудбал преображава у очигледан доказ, за сваког двоношца, о свом пореклу и о свом еволуционом напретку. Фудбал је антропологичан и емпиричан у својству игре-подражавања, не само што нам говори о себи већ одражава и нешто значајније него што је то сама игра. Та врста спорта није толико вештачко осавременавање прастарих времена, у чему се састојао циљ ритуала, колико је природно припадање и старини, и данашњем дану, чим се крећемо по земљи на исти начин на који и наша прамајка Луси или нека још старија створења која су пре неколико милиона година насељавала афричку савану (захваљујући непрестаним археолошким налазима, датирања тог догађаја све више се померају у давнину векова).

Управо као човеково подсећање на његову свагдашњу природу, на његову телесну специфичност, фудбал привлачи интересовање вишемилијардског телевизијског гле-

далишта па осваја одреда и просте људе, и интелектуалце највишег реда (такве, на пример, као што су Мартин Хајдегер или Албер Ками).⁵ Један од философа, обузетих том игром, Петер Слотердајк, после светског шампионата 2006. године је тврдио да масовне поклонице вуче у фудбал ловачки инстинкт, који савремена социокултура гуши, али је компензационо обновљив саживљавањем с играчем који трчи за лоптом (интервју часопису *Der Spiegel*, 2006, бр. 23, 70–73). За лоптом, треба приметити, јуре и у другим групним врстама спорта, од којих по популарности ниједан не може да се мери са фудбалом. Навијачи, који се окупљају на фудбалским стадионима, посматрају не само обнављање сцена из лова, у коме је човек још сасвим упоредив са животињама, већ и представу другачије садржине, у којој се показује какву виртуозност може да достигне онај ко се отргао из бестијалног стања, владајући вертикалом свог тела, стављајући је под контролу. Фудбалер – свако је од нас, само што боље од осталих барата радом ногу. Оне, разуме се, служе као главно, искључиво оруђе такође у такмичењима у трчању и скоковима. Фудбалер се разликује од атлетичара, специјализованих за те дисциплине, по томе што универрализује употребу доњих екстремитета, који и убрзавају кретање тела, и подижу га у ваздух, а уз то још и наносе ударце по лопти и збуњују супарника дриблингом. Ноге самим тим расходују сав свој инструментални потенцијал: фудбал баца човека буквално у његове прве кораке, да би их прославио, откривајући разноврсност могућности које се крију у исправном ходању.

2.

Рођен почетком шездесетих година XIX века, у земљи Дарвина и Спенсера, фудбал пре свега инсценира биолошку еволуцију, обелодањује њен спортски аналогон, али тиме нимало не ограничава свој смисао. Друга конститутивна црта фудбала – табу, стављен је на рад рукама, које не смеју ни да такну лопту нити да се употребе у току дуела са противником. Фудбалер хвата лопту у руке једино иза ивице терена, да би је убацио у игру. Најближе претече фудбала, у које научна литература сврстава игре као што су, на пример, *harpastum* код Римљана или *calcio* у ренесансној Италији, нису знале за ту забрану. Веза очи–ноге је необична за историјски значајну човекову делатност, чија су прекретничка достигнућа у привредно-културној области (израда оруђа, сликарских и скулпторских приказа, обрада тла, општење посредством писма и много тога другог) заснована је на сарадњи вида и руку, што је подвлачио Андре Лероа-Гуран.⁶ Већ само та неопштеприхваћеност узајамног дејства, у коме су очи и ноге позвани да врше задатак одступајући од рутинске моторике, превазилазећи нашу елементарну покретљивост, захтева од фудбалера мобилизацију можданих снага. Ако овде додамо како је он принуђен да остварује умне операције у условима цајтнота и сметњи, које

⁵ О Хајдегеру-навијачу в.: Rüdiger Safranski, *Ein Meister aus Deutschland. Heidegger und seine Zeit*, München, Wien, 1994, 491.

⁶ André Leroi-Gouhron, *Le geste et la parole: Vol. 1, Technique et langage*, Paris, 1964; *Vol. 2, La mémoire et les rythmes*, Paris, 1965; на тог аутора се позива и Пфајфер у цит. делу; в. још: Бенджамин Фаррингтон, *Голова и руку в древней Греции* (Benjamin Farrington, *Head and Hand in Ancient Greece*, London, 1947), прев. К. А. Трохачева, Санкт-Петербург, 2009.

му чине противници, биће јасно зашто фудбалери, као што доказује неурологија, по оптерећењу мозга остављају за собом чак и шахисте. Фудбал не само што меша простак и мудраце на трибинама него још и неутралише разлику између духовног и биофизичког на игралишту, интелектуализујући делове тела који су обично, као противтежа рукама, намењени за вршење најпростијих покретних акција. Уравнотеживање врха, који управља организмом, и телесног дна је запечаћено дозволом да се игра главом (по чему фудбал не личи на карневал, у коме, по М. М. Бахтину, влада „логика точка“, која мења места врху и дну). Није чудно што се фудбал, створен у омладинској елити, није задржао у вишем слоју енглеског друштва и брзо је продро у пролетерску масу. Нико други до тренер првог фудбалског клуба радника, лондонског „Арсенала“, Херберт Чепмен (Chapman), увео је распоред играча по систему 1 – 3 – 2 – 5, који је трајао до светског шампионата 1958. године.

Раст фудбала је протичао паралелно с падом мануфактурне производње, преласком са занатског на индустријски рад. Хелмут Плеснер је сматрао да је сав спорт новог времена, па и фудбал – појава индустријског друштва, која, с једне стране, својом трком за рекордима понавља његову оријентацију на непрестано појачавање економске ефективности, а са друге – противречи му настојањем да одржи телесну релевантност, која нестаје у механизованој и бирократизованој средини.⁷ С те тачке гледишта игра, у којој се не сме пуштати на вољу рукама, са посебном очигледношћу је бацала изазов преиндустријском економском поретку.⁸ Већ у доба настанка фудбал је доспео у зависност од инжењеријских успеха своје епохе: не би добио облик који познајемо да 1844. године није био откривен метод вулканизације каучука, којим се омогућавало прављење надувне гумене коморе. Касније је фудбал ступио у савез са медијском техником – са радиом у другој половини 1920-их и телевизијом током 1950–1960-их година. У извесном смислу он је предвидео појаву и тријумф киномедијума, када се у оба случаја – и на фудбалском игралишту, и на екрану – човек јавља, у првом реду, као динамичко биће. Ноге глумца у многим филмовима концентришу на себе пажњу кинокамере, с нетреничношћу која наводи на помисао о навијачима који прате финте фудбалера. Филмска уметност је захвално узвратила својој предсказивачици, спортској уметности, уводећи фудбал у низ својих омиљених тема. Медијализујући се све више и више, фудбал се од продукта индустријске економије претворио у једну од најкарактеристичнијих компонената информационог друштва. По оштроумном мишљењу Клауса Тевелајта, фудбал најновијег обрасца, са својим кратким пасом који захтева од играча тесно груписање и брзо прегруписавање, „дигитализовао се“ изнутра, апсорбујући у

⁷ Helmuth Plessner, *Die Funktion des Sports in der industriellen Gesellschaft* (1956). – У: Н. Р., *Gesammelte Schriften X, Schriften zur Soziologie und Sozialphilosophie*, hrsg. von G. Dux e.a., Frankfurt am Main, 1985, 147–166.

⁸ У тој истој земљи, у којој је био смишљен фудбал, и отприлике тада када је ушао у моду, индустријализација је оживела и утопијски пројекат, предлажући друштву повратак на занатски рад, који не одваја произвођача од ствари које производи. У склопу са намером да свакидашњи живот потчини идеји лепог, пројекат који су реализовали Вилијам Морис и сликари-прерафаелити, направио је револуционаран преврат у уметности, обогаћујући је дизајном. У таквом културно-историјском контексту, фудбал је алтернатива естетизацији свакодневице, сопствено Друго уметности, која универзализује себе у свом утилитаризму.

себе принцип електронско-мрежне комуникације.⁹ Нећу се сада упуштати у разноврсне последице изазване тиме што је фудбал постао информациона роба, набијајући себи цену у гледалишно-потрошачкој социокултури која у рекламним клиповима идолизује играче и њихове тренере, плаћа и једне и друге према улозима банкарских менаџера те узурпира схватање оног што се дешава на фудбалском терену, у телекоментарима и режисерској монтажи кадрова, постављених телевизијском гледаоцу. Мени је важно друго: конфликт индустријске и мануфактурне производње већ одавно припада прошлости; ипак спорт, који паралише руке, не само што не губи актуелност него је и појачава. Зашто?

Поред тога што је фудбал при настајању био одјек промена које су се одвијале у привредној пракси, имао је још и функцију десимболисања. У социокултурном обичају руке су архетипски асоцирале на власт и њено преношење са потентата на потчињено лице, рецимо, гестом благослова. Као што су пећински отисци десног длана у првобитној хорди служили као индекс мушкараца који су означавали себе јаком руком, „invisible hand“, нови божански длан код Адама Смита изражава потпуну моћ саморегулативног капиталистичког тржишта. Позитивистички спорт, фудбал обесправљује руке и самим тим анулира њихову свагдашњу семантику, која се протеже од палеолита па све до просветитељства. У складу са тим, заједница навијача је анархична, у стању је да се конфронтира са било којом политичком влашћу, било да је то либерална демократија, уплашена изгредима које праве *hooligans*, или совјетски тоталитарни режим, сукобљен са масовним бунтом на Кировском стадиону 1957. године, после утакмице „Зенит“ – „Торпедо“ и још раније, 1949. године, када је на себи искусио негодовање фанова „Спартак“, незадовољних суђењем у купској игри своје екипе са „Динамо“, Беријиним дворским клубом.¹⁰ Фудбал води самосталну политику, у којој победа над противником не значи освајање власти над њим, поробљавање слабих од стране јаких. Наравно, противник се принуђава на пораз, не постајући, ипак, непријатељ ни у осталим екипним играма, али је фудбал – најпопуларнија од њих и зато, у поређењу са њима, има посебно значајан утицај на масе, које под тим дејством могу изаћи испод сваке контроле.

Са своје стране, држава настоји да фудбал, чији су поклоници милиони људи, постави у зависност од сопствених интереса, поготову користећи победе националих екипа ради подизања престижа земље која је доспела у стање сиромаштва (као што је то било одмах после Другог светског рата у окупираној Немачкој). Намећући фудбалу своју вољу, совјетски тоталитарни режим је у време кампање, усмерене против „космополита“, у Русији заменио прихваћену енглеску играчку терминологију калковима с немачког, преводима са језика недавно пораженог непријатеља: „пенал“ се претворило у „једанаестерац“ („Elfmeter“), „корнер“ – у „ударац из угла“ („Eckstoß“), „аут“ је постао „убацавање“ („Einwurf“) итд. Индикативно је да су крајем двадесетих и током тридесетих година ХХ века, када је власт у Совјетској Русији постала аутократска, тј. дигла се до своје крајње висине, књижевност (*Зависѝ* Јурија Ољеше), сликарство (*Голман*

⁹ Klaus Theweleit, *Tor zur Welt. Fußball als Realitätsmodell*, Köln, 2006, 151 ff.

¹⁰ О том необичном догађају в. *дејљално*: Роберт Едельман, Романтики-неудачници. „Спартак“ в золотой век советского футбола (1949–1952). – У: *Российская империя чувств. Подходы к культурной истории эмоций*, под ред. Я. Плампера, Ш. Шахадат, М. Эли, Москва, 2010, 306–326.

[1934] Александра Дејнеке) и филм (*Голман* [1936] С. А. Тимошенка) изабрали за репрезентацију фудбала оног коме је дозвољено – у ограниченим оквирима казненог простора – играње рукама. Мада је Владимира Набокова тешко осумњичити за симпатије према тоталитаризму, и он се, реагујући на Ољешину *Зависџ* у роману *Подвиј* (1930), обрео увучен у општу моду и приказао свог јунака као голмана у екипи Кембричког колеџа. Ипак, Набоков је на гол, уместо Ољешиног узорног совјетског момка, Волође Макарова, поставио младића који се одушевљава борбом против большевизма.

Дакле, руке су у фудбалу дисфункционалне, како инструментално тако и симболички, па ако их уметност ипак истиче у први план, чини уступак политичкој моћи, установљеној ван зидова стадиона. Може се рећи да је фудбал – спорт инвалида¹¹ који надокнађује безвлашће руку на рачун артистичког савршенства, које достиже рад ногу. *Fair play*, темељно начело спорта, добија на значају: пред нама је *the fairest play*, мада се фудбал помрачује и грубим поступцима (јер не треба бркати феноменално са суштинским, с идејом, која ослобађа ноге од доминације руку). Фудбал је револуционаран јер укида неправедност која је ушла у нашу плот, у којој су једни органи социјално и културно пуновредни, а други – ноге – помоћни, првенствено биофизични, слабо семантизовани, нису креативни, као што примећује Гунтер Гебауер.¹² Као укидање инкорпорираних неједнакости фудбалска утакмица представља догађај који јесте сензационалан (разуме се, у овој или оној мери), независно од тога у каквим се историјским приликама – индустријског или постиндустријског друштва – дешава. Фудбал је нешто – више од само једне игре, зато што у свом помирителском егалитаризму апсорбује у себе и чист рад – тактички важна кретања спортиста без лопте. Фудбалска утакмица, обилата траумама, стално избацује своје извођаче, али и гледаоце, преко прага играчких радњи – у реалност бола, телесне патње. Савремени фудбал потврђује своју тежњу рехијерархизацији, која му је исконски својствена, тиме што универзализује играче – бацајући бекове у напад и захтевајући од стручњака за напад да учествују у одбрани, када туђи тим иде у навалу.

3.

Ако се сагласимо са свим што је горе речено, онда треба признати да фудбал чини квинтесенцију оних игара које је Роже Кајоа означио термином „агон“,¹³ а можда и игара уопште, у свим њиховим разноврсностима. Такмичења у спретности, снази и интелекту обелодањују нечију предност у својству објективно датог, утврдивог не по субјективном ћефу, нити по мишљењу већ на основу разлике у органским способностима које поседују конкуренти. Одузимајући рукама њихове социокултурне привилегије, фудбал нам, као ниједна друга агонална игра, улива веру у постојање природне праведности. У том светлу он није само *the fairest play*, већ и *the deepest play* (ако је допу-

¹¹ В. борбу богаља за пуновредан живот у другој половини XIX века: Peter Sloterdijk, *Du mußt dein Leben ändern*, 69 ff.

¹² Gunther Gebauer, *Op. cit.*, 28.

¹³ Roger Caillois, *Les jeux et les hommes*, Paris, 1958; в. руски превод С. Н. Зенкина: Роже Кайуа, *Игры и люди. Статьи и эссе по социологии культуры*, Москва, 2007.

ство да тако повисим ранг термина, који је у широку употребу увео Клифорд Гирц).¹⁴ Уколико се хватачки органи осуђују на нерад, утолико се модалност „имати“ на фудбалској арени истискује модалношћу „бити“. Онтологизам игара–утакмица достиже овде свој врхунац. Борба за лопту има за циљ тек једно освајање престижа, па зато отворено противречи губицима и стицањима имовине, која чини материјалну базу за неједнакост у неиграчкој, животној средини (ма колико биле вртоглаве суме премија и плата, одређених фудбалерима у данашњем друштву, у коме је спорт комерцијализован и наказно претворен у шоу-бизнис). Упоредо с осталим агоналним играма, фудбал не ствара никакав производ (*hexis*), који отуђује човека од себе. Производ тих спортских такмичења постаје усавршавање учесничких тела, наше неутуђиве имовине. Што се тиче фудбала, он нас упућује на ону полазну тачку, одакле уопште почиње телесно усавршавање, соматичка трансценденталност – на усправно ходање.

Прихватајући да игре-утакмице, на челу с фудбалом који открива њихову тајну, постављају питање праведности, коју је задао биће а није је исконструисао човек, није из главе, требало би размислити о томе не подразумевају ли то исто и сви типови играчког понашања, размотрени у књизи Рожеа Кајое. Зар мимикрија (травестија, ношење маски итд.) не претпоставља укидање разлика између „ја“ и „не-ја“, на крају крајева, између субјекта и било кога Другог? Не предочава ли та игра, којој је Кајоа дао назив „*alea*“ (она се заснива на принципу лутрије), једнаке шансе за успех свима који узимају учешће у њој? И да ли игра с ризиком по живот („*ilinx*“, „*vertigo*“) означава судбоносни додир с оним што нивелише све – са смрћу? Изгледа да фудбал, и поред све своје агоналности, обједињава у себи и друге начине за вођење игре: својствени су му и лицемерје, које обмањује противнике, и непредвидљива случајност, захваљујући којој слабе екипе често односе победу над несумњивим фаворитима, и ризичне ситуације, које стално настају у одмеравању снага. Та иста играчка синтеза се уочава и у другим екипним такмичењима. Фудбал се разликује од њих по томе што њихова карактеристична борба за територијалну предност добија у њему висок степен адекватности, јер се води углавном ногама, нашим, такоређи, хтоничким органима.

Јохан Хојзинга је, у славном трактату *Homo ludens* (1938), изводио из игре сву културу, узбуљену у институцијама које уређују и озакоњују човеков друштвени живот. Архаични судски дуели, на први поглед, чија је жртва био Хојзинга, заиста су слични са спором спортиста за првенство. Али, када се размотри, биће јасно да су ордалије и спортски окршаји далеко од једнаких приступа томе шта треба сматрати истином. У првом случају дуел утврђује ко је прав и ко кривац. Јурисдикција се држи на разликовању истине и лажи, па се та опозиција узима за основу социокултуре, образоване по моделу суда и расправе, а ми њу у целини схватамо озбиљно. У другом случају истина, коју атлетичару доноси победа, не супротставља се лажи. Спорту, као и другим играма, није знано оно што је неистинито. Пораз може произлазити из грешке такмичара или контролне инстанце, али сам пораз је истинит, баш као и победа. Судије на фудбалском терену воде рачуна о томе да се поштују правила игре и кажњавају оног ко их прекрши, али судија не кажњава ту страну што је била слабија. Допинг, подвала,

¹⁴ Clifford Geertz, *Deep Play: Notes on the Balinese Cockfight*. – У: C. G. *The Interpretation of Cultures*, [New York], Basic Books, 1973, 412–453.

поткупљивање судија и слично корумпирају игру, западају у њу споља, прилагођавају је социјалном контексту, из кога се она – сама по себи – издваја. Диференцирање истине и лажи је својствено не само свести, која се у процесу историје отргла од бића које је на картезијански начин самодовољно, губи ослонац, тло испод себе, и због тога није сигурно у себе. Сушти рационализам је обузет самопревазилажењем, што значи: аутокомпромитирањем. Игре и спорт су, насупротив томе, увучени у биће, које просто јесте и у коме, према томе, нема неистине, а с њом ни неправедности. Рационализам – субјективно је уношење знања у свет. А у игри се стиче знање о нашој укључености у објективно постојеће уређење света. Животиње и деца се играју зато што су бићевни. У играма се назире историја, алтернативна оној којој је потчињена остала социокултура. Игре се развијају тако да садашњост доминира, не над прошлошћу већ над туђом садашњошћу, која по вредности заостаје за временом тријумфатора, али ипак, не по месту на оси било–јесте. Хоћу рећи да игра, као историја која протиче пред нашим очима, ствара заостајање и претицање, али не цепа савременост на потискиву у прошлост и устремљиву у будућност. Фудбал се, међутим, не исцрпљује чистим презентизмом, као што замишља спорт Ханс Улрих Хумбрехт,¹⁵ који размишља сувише површно. Јер та врста такмичења одиграва, овде и сада, најдавнију прошлост човека који се усправио над земљом. Фудбал овековечује човекову историју – трибуни могу само да је посматрају од прапочетка до данашњег дана.

Изванредан филолог, а у младости професионални фудбалер, Владимир Н. Топоров, обрађујући порекло античког спорта, дошао је до закључка да је настао из погребног ритуала. Атлетичари се у такмичењима изнурују и расходују своју животну енергију, а самим тим дају данак умрлима, придружују им се.¹⁶ У суштини, нешто слично је имао у виду (али није јасно формулисао) Фредерик Јакоб Бојтендејк, када је смисао игара сводио на „борбу против страха“.¹⁷ Спремност играча, о којима је писао Бојтендејк, да се подвргну испитивачком напрезању, да ставе себе на пробу, слични су телесном саморасходовању које је солидарисало античке спортисте са мртвима, у току обреда сахране. Игре и спорт, као и уметност, чијим сам судовима приступио писању ове књиге, на тај начин превазилазе оно што, могло би се рећи, никако не може да се ликвидира – биофизички условљену неједнакост која дели умрле и још живе, а која се јавља као прототип и извор свих других неправедности, распрострањених у социокултури, где је Добро, као што је већ инсистирао Свети Августин, неразрешиво помешано са Злом. Шутирајући лопту ногама, безруки инвалиди, окупљени на фудбалском игралишту како би одмерили снаге једни са другима, воде, несвесно, хтоничку игру, изводе задушни балет, приређују навијачима призор, који је, по дубинској садржини, све танатологичнији што више формално изгледа као демонстрација спортске виталности и здравља. У *dance macabre* фудбалера је продро Николај Заболоцки у *Сџуџима*, у приземљено-антипоетичкој збирци песама: „Отворила се болница./ Joj!/

---

¹⁵ Hans Ulrich Gumbrecht, *Lob des Sports*, übers. von G. Deggerich, Frankfurt am Main, 2005, 40 ff.

¹⁶ В. Н. Топоров, К установлению категории „спортивного“ (древнебалканский locus „пред-спорта“). – У: *Балканские чтения, 1. Симпозиум по структуре текста. Тезисы и материалы*, под ред. Н. П. Гринцера и др., Москва, 1990, 3–16.

¹⁷ F. J. J. Buytendijk, *Das menschliche Spielen*. – У: *Neue Anthropologie*, Bd. 4, hrsg. von H.-G. Gadamer, P. Vogler. Kulturanthropologie, Stuttgart, 1973, 88–122.

Овде центарфор спава/ без главе./ Спавај центарфоре, задњицом напред!/ [...] Спавај јадни центарфоре!/ Ми живимо.“

Немам намеру да овде разматрам многобројне концепције праведности, крајње сумњиве већ због тога што једне друге оцењују као неправедне. Без обзира на контроверзу, оне се слажу у једном – у томе да траже праведност унутар друштвеног уређења. Оно одговара том принципу, сматрао је Џон Ролз, када друштвени уговор даје у старту једнаке могућности лицима која га закључују, а из неједнакости приликом њихове реализације доноси погодност социјуму у пуном обиму.¹⁸ „Justice as fairness“ Џона Ролза не обезбеђује заштиту слабог при деоби добара, тврдио је Пол Рикер. Ономе који нема предности, морају бити призната своја права, ради чега је неопходно треће лице, арбитар, који гарантује да у друштву неће бити неза заслужено увређених. Рикер поистовећује праведност са судским спором, са доношењем разумно аргументоване пресуде (с те тачке гледишта, чак и савест није ништа друго до интериоризација закона).¹⁹ Примери, наведени за оба модела праведности (како кондиционирани по уговору, тако и предати у судску инстанцу) далеки су од свеизједначавајућег утопизма, виде себе као променљиве у социјалној пракси. Цела ствар је, међутим, у томе што социјалност као таква није у стању да укине интерперсоналну неправедност. Ни суд, ни друштво, са једнаким почетним позицијама за све, неће вратити жени мужа, који је отишао код друге, која у очима напуштене супруге ни по чему није боља од ње саме. Друштво није у стању да заустави *cybermobbing* или поправи надобудне шефове. Слични примери се ређају до у бесконачност. Кад је већ тако, онда и социјалност у целини није избављена од неправедности и дисхармоничности, које јој може придавати засебно лице (неозбиљан аутократ, крвави деспот, неодлучни монарх, изборни председник који нема осећај за стратегију). Признавање те ситуације гура друштвено-политичку философију у неверовање у праведност. Неолиберална идеологија, коју је кратковидо пропагирао Слотердајк у већ цитираној књизи *Гнев и време* (ко ће сад, у доба кризе, да чита то дело?), резимирана је у окрутној максими: „Неуспех у конкуренцији не треба приписивати ником, осим самом себи“ (S. 315).

Недостижна у социјалном универзуму (у ком увек постоји место за противречја између *sensus privatus* и *sensus communis*), праведност се конституише у сфери игре и спорта, у посебној зони, у иносоцијалности, која је у спрези са царством мртвих, а истовремено упознаје друштво са телом које превазилази себе. Праведност није општа једнакост, која вређа најбоље. Али неједнакост је заиста неправедна. Излаз из тог ћорсокака људи су нашли у атлетским такмичењима, у којима и најуспешнији, и губитници подједнако укидају ту неправедност, која уноси смрт у живот. Екипна игра лоптом ногама уписује превазилажење нееквивалентности живих и мртвих у историју човековог тела, током читавог њеног трајања.

(С руској превела **Рагмила Мечанин**)

¹⁸ Джон Ролз, *Теорија справедливости*, прев. В. Карпович, А. Шевченко, Москва, 2010 (John Rawls, *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts, 1971); в. још: John Rawls, *Political Liberalism*, New York, Columbia University Press, 1993.

¹⁹ Цит. је руски превод Б. Скуратова: Поль Рикёр, *Справедливое*, Москва, 2005 (Paul Ricœur, *Le Justie*, Paris, 1995).